

HÖGSKOLAN KRISTIANSTAD

Institutionen för beteendevetenskap

C-uppsats i Pedagogik

(41-60) 10 poäng

Vt 2007

Vad får rum?

Närläsning av Lpo94 med fokus på bildspråket

Författare: Yvonne Larsson
Handledare: Britten Ekstrand

Abstract

Utgångspunkterna i föreliggande arbete är mitt intresse för bildspråket, samt för filosofen Michel Foucaults teori om det relationella mellan makt och kunskap. I min problemformulering utgår jag ifrån idén om bild som ett individuellt språk, dock inte som uttryck för kreativitet utan som uttryck för identitetsskapande och del i jagets självkonstruktion. Syftet med studien är att undersöka om skolans styrdokument Lpo 94 ger rum för bildspråk och utrymme för subjektivation. Aktuell forskning har gett stöd för premissen om bildspråkets betydelse som ett identitetsutvecklande språk med kommunikativt värde. Undersökningen fokuserar på texten i Lpo 94. Med vokabulärstudie som metod har en frekvenslista över innehållsorden skapats. Resultatet har bearbetats med diskursanalys och prövas mot Foucaults teori om subjektivationen, där jaget och jagets möjligheter är det centrala. Analysen pekar på en problematik som rör dokumentets formuleringar om språk. Slutsatsen är att textens otydlighet inverkar på förutsättningarna för utvecklingen av det egna bildspråkets diskurs och därmed subjektivationen. Texten i styrdokumentet bör utarbetas så att den stärker och stödjer bildspråket. I relation till aktuell forskning och Foucaults subjektivationsteori diskuteras avslutningsvis värdet av att tydliggöra bildspråket i styrdokumentet.

Nyckelord: Michel Foucault, subjektivation, Lpo 94, identitetsskapande, språk, bildspråk

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	6
1 Inledning.....	4
2 Problemformulering	5
3 Syfte	6
4 Aktuell forskning.....	6
4.1 Inledning.....	6
4.2 Konsten.....	6
4.3 Skolverket.....	8
4.4 Bildspråket	11
4.5 Sammanfattning	12
5 Lpo 94	13
5.1 Bildämnet i läroplanen	14
5.2 Sammanfattning	15
6 Teori och begrepp.....	16
6.1 Inledning.....	16
6.2 Subjekt, diskurs och makt	16
6.3 Subjektivation och rumslighet.....	17
6.4 Frihet	19
6.5 Sammanfattning	20
7 Metod	20
7.1 Inledning.....	20
7.2 Textanalys som metod - en övergripande presentation.....	20
7.3 Sammanfattning av stilanalys, innehållsanalys och vokabulärstudie som metod	22
7.4 Diskursanalys som metod.....	22
7.5 Diskursteori	23
7.6 Kritisk diskursanalys	24
7.7 Sammanfattning	25
8 Resultat.....	26
8.1 Inledning.....	26
8.2 Stil och innehåll.....	26
8.3 Vokabulärstudien	27
8.4 Sammanfattning av resultat.....	29
9 Analys - diskursanalys	29
10 Diskussion	32
10.1 Sammanfattning	33
10.2 Förslag till framtida forskning.....	34
Referenser.....	35

1 Inledning

Jag har sedan lång tid tillbaka ett starkt intresse för bildspråket och dess betydelse. Bildspråket har en central roll i mitt yrkesliv och under min skoltid var det betydelsefullt för mig. De förutsättningar som fanns i skolan och i min uppväxtmiljö inverkade på de val jag gjorde och som ledde fram till yrke och en karriär.

Som vuxen påbörjade jag nya högskolestudier och jag kom att intressera mig mycket för den franske filosofen och idéhistorikern Michel Foucaults 1926 – 1984, teorier om makt och kunskap. I föreliggande studie tar jag avstamp i dessa intresseområden för att undersöka subjektets möjligheter att utveckla sitt eget bildspråk inom ramen för skolans styrdokument Lpo 94.

Under den senare delen av sin verksamhet inriktade Foucault sitt arbete mot att formulera subjektets förutsättningar. Från att ha varit underordnat makt och kunskap undersöker Foucault individens möjlighet att vara aktiv i konstruktionen av sig själv som socialt och etiskt subjekt. Det centrala i teorin är subjektivations ständiga förändring (Hofmeyr, 2006, s. 217). Teorin om subjektivationen handlar om jagets möjligheter och förutsättningar att vara delaktig i skapandet av sig själv. Denna process genererar frihet för individen via förnyelsen av subjektets position i förhållande till relationen mellan makt och kunskap. Frihet är alltså en förutsättning för subjektivationen och snarare av karaktären frihet till än en frihet från någonting och något som uppstår i själva praktiserandet av frihet (Rabinow, 1984, s. 245).

Mitt intresse är att undersöka någon arena för att se hur rumslighet och diskurs samverkar och om individen kan utvecklas (Rabinow, 1984, s. 243). Den institution jag har valt att titta närmare på är skolan och dess rum. Skolan är både en institutionell och en nationell diskursordning som strävar efter att vara individanpassad. Skolans verksamhet regleras av olika styrdokument vars mål skolan har som uppgift att nå. Jag kommer i mitt arbete att undersöka hur förutsättningarna för subjektets utveckling, utifrån det resonemang Foucault för, ser ut inom ett av de centrala dokument som är ramen för skolans verksamhet, Lpo 94.

I dokumentet kan vi läsa att skolan ska verka för att

... låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet (Lpo 94, 2002, s. 5).

I skolans uppdrag ingår att

Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva skall varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga (Lpo 94, 2002, s. 7).

Lpo 94 genomsyras av en vilja att utveckla en trygg identitet och en etisk medvetenhet hos elever. Skolan ska ge individanpassad undervisning med möjlighet till val i paritet med den enskildes behov och önskemål. Det finns en koppling mellan individens utveckling och språk. Vi har således en skola med uppdraget att ge alla en likvärdig utbildning. Centralt i dokumentet är strävan att skapa trygga, självartikulerade individer. I ett foucaultskt perspektiv är det en fråga om individens utrymme, det vill säga rum för att förändras och utvecklas i, inom skolans diskursordning.

I min problemformulering utgår jag ifrån bildspråket och idén om bild som ett individuellt språk, dock inte som uttryck för kreativitet utan som uttryck för identitetsskapande och därmed del i jagets självkonstruktion (Grundskolans kursplaner och betygskriterier, 2002, s. 8-12).

2 Problemformulering

I förståelsen av omvärlden och dess uttryck har utvecklingen av språk och kommunikation en central betydelse för människan. Utvecklingen sker på olika plan, i olika rumsligheter och har olika uttryck. Vi samtalar i olika grupper och konstellationer, vi lär oss koderna för det sociala och dess sammanhang. Vi är såväl mottagare som producenter av bilder och i bildkommunikationen kommunicerar vi med hela världen. Bildspråket är globalt. Det framstår som viktigt att kunna hantera, analysera och förstå bilder. Trots bildens centrala roll i samtiden är min reflektion att skolan ger utrymme för ett godtyckligt förhållningssätt till betydelsen och utrymmet för utvecklingen av bildspråket.

Foucaults teori om att jaget skapar sig själv i frihet, har riktat min uppmärksamhet på vilken roll skolans rumslighet har för subjektets skapande av sig själv. Idén med skolans rum är, som jag förstår det att ge lika utbildning åt alla, att kompensera för de olikheter som elever inbördes har och bär med sig samt att erbjuda individuella val. I mitt yrke har jag kommit i kontakt med en mängd skolor och upplevt skolors olika kulturer. Skolor har olika strategier för att uppnå målen i styrdokumentet. Styrdokumentet är emellertid den gemensamma utgångspunkten.

De egengjorda bilderna, det vill säga subjektets bildspråk, är ett identitetsskapande språk (Malmström, 2002, s. 4, 10) som riskerar att hamna i en gråzon och bli svåråtkomligt (Malmström, 2002, s. 19). Om betoningen av bildspråkets rumslighet är otydlig i Lpo 94, kan

det medföra att makt och kunskapsrelationens generering av subjektets frihet hindras. Konsekvensen kan då bli att subjektivationsprocessen berörs av att valfriheten för subjekt krymper. Det är två problem som sammanfattningsvis kan identifieras.

- Ger Lpo 94 rum för bildspråket, enligt formuleringarna i texten?
- Ger Lpo 94 utrymme för subjektivationen, enligt Foucaults teori?

3 Syfte

Det övergripande syftet med mitt arbete är att undersöka om Lpo 94 ger utrymme för subjektivation.

I min studie, som även är tänkt som en förstudie till ett magisterarbete, är ambitionen att undersöka de rumsliga förutsättningarna för subjektivation så som de beskrivs i skolans styrdokument. Jag har valt att göra en vokabulärstudie av styrdokumentet Lpo 94 för att med diskursanalys som instrument i analysen undersöka om texten ger utrymme för subjektivation enligt Foucaults teori.

I fonden för mitt arbete ligger teorin om det relationella mellan makt och kunskap och dess betydelse för jagets skapande av sig själv i frihet. Frihet avser i detta sammanhang den frihet som Foucault menar att subjektet kan praktisera i egenskap av att vara ett subjekt med kunskap (Rabinow, 1984, s. 245).

4 Aktuell forskning

4.1 Inledning

Bild, konst och skola är väl beforskade områden. Bland tidigare genomförda seminarier, utredningar och forskningsartiklar finns *Methods of Art as Paths to Knowledge* (Berg & Campart, 1995) *Utredningen Tänka framåt, men göra nu – så stärker vi barnkulturen* (SOU, 2006:45), *Skolverkets nationella utvärdering av grundskolan* (Skolverket, 2003) samt *Kommunikation och identitet – om bild och pedagogik i ett sociokulturellt perspektiv* (Malmström, 2002). Jag kommer här att presentera dessa som exempel på aktuell forskning . Det första avsnittet handlar om konst och kunskap. Efter det kommer en sammanfattning av tre undersökningar som gjorts i Skolverkets regi i och avslutningsvis ett avsnitt om bildspråk.

4.2 Konsten

Vid lärarhögskolan i Malmö hölls 1995 en konferens inom ramen för seminariet *Methods of Art as Paths to Knowledge*. Ambitionen var att rikta ljuset på diskussionen om konstens roll i utbildning och pedagogik. Seminariet startades 1992, på internationell basis och vid

konferensen i Malmö deltog ett sjuttiofem föreläsare. Ett antal av dessa föreläsningar finns samlade i en skrift. Vid läsning av essäerna urskiljer man tre tydliga drag;

- The methods of art lighten the burden of the simulation component in the pedagogic situation.
- The methods of art confer a new legitimacy to the role played by affective factors in the learning process.
- The methods of art permit the acquisition of high order thinking skills. (Berg & Campart, 1996, s. 9-22).

Seminariet vill belysa hur konsten kan bidra till förståelsen för och inhämtandet av kunskap. I texterna diskuteras hur människan i sin vardag tillägnar sig kunskap på ett varierat sätt. Hon använder olika redskap, så väl intellektuella som känslomässiga, för att tolka och förstå världen. Man kommer genom olika resonemangskedjor fram till att konsten i den pedagogiska situationen på ett liknande sätt utgör en brygga mellan förvärvandet av kunskap och hur man praktiskt använder sig av denna (Berg & Campart, 1996, s. 14-15).

Den traditionella atomistiska kunskapssynen bygger på idén om att världen är en komplett värld som väntar på att upptäckas och avtäckas. Allt är fullföljt. Kunskapen om denna värld avser funktion. I dag är detta ett förhållningssätt som man tar avstånd ifrån. Det finns andra sätt att inhämta kunskap på. Konsten är en sådan yta. Vad är kunskap genom konst? Platon menar att vi genom förståelsen av konst erhåller kunskap för att föreställa oss och reflektera över verkligheten (Berg & Campart, 1996, s. 20).

Lars Haikola (Berg & Campart, 1996, s. 19-22) anser att konsten måste göra det motsatta, vända upp och ned på självklara sanningar och ifrågasätta det traditionella. Han menar alltså att frågan är konstens viktigaste uppgift. Haikola anser att det finns en uppsättning saker som ett barn behöver för att bildas och växa upp. Tanken om detta emanerar ur det grekiska begreppet Paideia och avser de betingelser subjektet behöver i jagblivandet. Dessa betingelser syftar till hela människans utveckling och bildning. Vetenskap är inte tillräckligt. Konsten är lika viktig.

Maria Berg Marklund (Berg & Campart, 1996, s. 59-74) behandlar i sin essä Sven Sandströms tes om att konsten manifesterar en bild av det intuitiva tänkandet. På alla utbildningsnivåer bör man vara uppmärksam på skillnaden mellan den intuitiva förståelseprocessen och den logiska enligt Sandström. Om det rationella tar över det intuitiva tänkandet hindras kreativiteten. Dessa måste istället gå hand i hand för att bästa resultat skall

uppnås. Enligt Sandström är kreativitet en attityd som alla har möjlighet till. Kreativiteten är verksam i interaktionen mellan intrycken från verkligheten och minnets fragment.

I bokens sista essä utgår Lena Aulin Gråhamn från begreppet estetisk fostran. Essän handlar om kreativitetens inre och yttre rum. Minnen av olika rum och betydelsen av dessa rum kopplas i texten till författarens barn och barndom. Det gemensamma för rummen är att de konstrueras på idéplanet, i det inre rummet, och att det finns rum att förverkliga dessa idéer i, i verkligheten. I den konstnärliga processen skapas en länk mellan det inre och det yttre rummet/verkligheten och att denna process utgör en viktig del i skolan. Elever ska ha möjlighet att skapa rum, såväl fysiska som mentala, i stor och liten skala där de kan skapa sig själva, finna sin egen röst, ton, färg och rytm för att kunna interagera med andra utan att förlora sig själva.

Creative work based on one's own sensory experiences can be a kind of free zone where one can grow and learn respect for people. If you know yourself, then you know when it hurts...In this way, aesthetic upbringing is democratic upbringing, and it should be the foundation for all work with care and teaching in our changing, multicultural society (Berg & Campart, 1996, s. 168).

4.3 Skolverket

Aktionsgruppen som arbetade med utredningen *Tänka framåt, men göra nu – så stärker vi barnkulturen* (Statens offentliga utredningar SOU, 2006:45) använde sig av ett uppsökande arbetssätt. De besökte barn och ungdomskulturens arenor från norr till söder i Sverige, för att diskutera barn och ungdomskulturens villkor. De har värnat om att ha ett barnperspektiv. Den kartläggning de gjorde visar att

Barnkulturen är mycket svagare och når betydligt färre än vi trodde. Slump och uppväxtvillkor avgör i vilken utsträckning ett barn får uppleva och själv skapa kultur. Vi måste konstatera att barnkulturen är underdimensionerad och ojämnt fördelad... bland barn från årskurs 4 i grundskolan till årskurs 3 på gymnasiet visar dessutom att det är betydligt fler barn och unga som vill ta del av kultur än vad som idag sker. Många har inte heller möjlighet att ägna sig åt ett eget aktivt skapande (SOU, 2006:45, s. 13-14).

SOU 2006:45 är en stor utredning som omfattar barnkulturens många områden. De avsnitt som är intressanta för min studie är de som knyter an till skolan. I avsnittet om forskning och utbildning föreslår aktionsgruppen förändringar inom pedagogisk utbildning med fokus och inriktning mot de estetiska lärprocesserna och estetik i skolan. Aktionsgruppen förslår möjligheten att ge pedagogisk kompetens inom de konstnärliga högskoleutbildningarna.

Förslagen skulle skapa möjlighet att kombinera konstnärskap med arbete inom skolan såväl i klasser och barngrupper som med fortbildning. På så sätt höjs pedagogernas kompetens och ett befintligt behov tillgodoses. Aktionsgruppen anser att skolan bör utöka sitt samarbete med det professionella kulturlivet genom att det regionala och lokala kulturlivet skrivs in i kursplanerna för bland annat bild.

I kapitlet som berör skolans verksamhet ligger fokus för aktionsgruppens förslag på skolans samarbete med kulturlivet. Man ser att allt fler kommuner strävar efter att samordna sina insatser gällande kultur och skola. Myndigheten för skolutveckling verkar för samt ger ekonomiskt stöd till en ökad medvetenhet hos pedagoger om kulturens och estetikens roll i skolans alla ämnen. Samtidigt påpekas att kultur i skolan ska utgå från skolans uppdrag där kulturlivet ska vara en resurs. Tillsammans skapar man den kreativa lärmiljön.

Inom den nationella satsningen på *Kultur i skolan* 1999-2003, fanns olika undersökningsområden för vad skolan läser in i kulturbegreppet. Vid Malmö högskola myntas begreppet *den radikala estetiken*. Begreppet binder samman kultur, estetik och lärande med yttrandefrihet, offentlighet och demokrati. Man vill skapa utrymme för nyfikenhet och frågor som alternativ till en detaljplanerad och förutsägbar undervisning.

Den radikala estetiken skulle kunna utmana konventionerna och vanetänkandet genom att främmandegöra sådant som vi uppfattar som självklart, vända på perspektiven... (SOU, 2006:45, s. 153).

I ett omfattande kapitel i utredningen behandlas barns villkor och under avsnittet om barns miljöer är rumsbegreppet i centrum. Utgångspunkten är barnkonventionens artikel 12 som säger att ska barn ha inflytande över frågor som berör dem, rätt till vila, lek och fritid, artikel 31, det vill säga en anpassad miljö (SOU, 2006:45, s. 188). I skrivelsen om *Arkitektur, form och design* (Kulturdepartementet, 2002) är bedömningen att alla bör ha tillgång till offentliga rum för utövande av självvalda kulturaktiviteter.

Barn och unga säger ofta (SOU, 2006:45, s. 190) att skolmiljön är ett vardagsproblem som påverkar studieresultat, trivsel och hur de mår. I skolans styrdokument framhålls elevens eget kunskapssökande och ett varierat arbetssätt i skolan. Det finns behov av rum för skiftande grupper och skolans rumsliga utformning har stark betydelse för resultatet av arbetet. Man betonar att

det egna skapandet ska kunna ha en integrerad roll i skolans vardagsarbete ... behöver lokalerna vara utformade så att det finns utrymme för... tillgång till material och förutsättningar för bildarbeten...(SOU, 2006:45, s. 191).

Myndigheten för skolutveckling har tagit fram en kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola. Vidare diskuteras makt och maktlöshet. Man ställer barn och vuxna mot varandra i ett försök att tydliggöra vikten av att som barn ha makt att se till att få sina behov tillfredsställda. Det är inte en självklarhet att som barn få uttrycka sina åsikter. Det är inte självklart för barn att bli lyssnade på med allvar och intresse. De är underordnade de vuxnas tolkningar eftersom de vuxna har tolkningsföreträde.

Barnen behöver hjälp och stöd för att sovra intrycken och se vad som är sant eller falskt, pröva olika uttryck och gestaltningar och finna ut vad som är relevant för den egna utvecklingen. Kulturen är en viktig ingrediens i identitetsskapandet och barn och unga har behov av mångtydiga och associationsrika framställningar av de livsfrågor de brottas med (SOU, 2006:45, s. 192).

Barn och unga kan inte påverka sin situation så att de får tillgång till fler engagerade vuxna och meningsfulla verksamheter, menar Aktionsgruppen.

Inom ramen för *Skolverkets nationella utvärdering av grundskolan 2003* redovisas en fördjupad analys av resultaten i ämnet bild. Ett av syftena med utvärderingen är att ställa den i relation till 1992 års utredning. Undersökningen inriktas på förutsättningar för, genomförande av och resultat av undervisning. Elevers och lärares situation inom och attityd till ämnet har studerats liksom elevers förståelse och kunskap i ämnet.

I den 170-sidiga utredningens sammanfattning får man en bra och övergripande bild om arbetets resultat och slutsatser. Bland dessa finns

Ämnet kräver möjligheter till individualisering. Utvärderingen visar att lärarna sällan hinner individualisera.

I de grupper där lärare och elever bestämmer tillsammans eller där eleverna själva bestämmer ger lärare och elever mer positiva omdömen om undervisningen... I grupper med hög grad av elevinflytande finns många goda exempel där eleverna hanterar att ta ansvar... där vissa elever klarar friheten bättre än andra.

... genom att i kursplaner, arbetsformer och bedömning framhäva bildskapandets kommunikativa sida.

Estetiska lärprocesser bör utvecklas... Mediestudier kan lägga grunden till ämnesövergripande projektarbeten och fungera som verkstäder för kunskapsproduktion...

En viktig uppgift för bildämnet är att ansvara för att skolan blir en plats för kulturmöten... Därför bör skolan ha såväl produktions- som presentationsytor (Skolverket, 2003, s. 9-10).

De resultat som jag belyser här är de som är intressanta ur min undersöknings perspektiv, nämligen de som berör frågeställningen om Lpo 94 ger utrymme för det som Foucault benämner subjektivationen enligt teorin om subjektet som skapar sig själv i frihet (Martin, Gutman & Hutton, 1988, s. 51) (Bernauer & Rasmussen, 1994, s. 29).

När man läser i rapportens slutsats konstaterar utredarna att bildämnet är "ett hotat ämne" (Skolverket, 2003, s. 143). Det finns lärare som företräder olika ämneskonceptioner och de äldre har inte på ett entydigt sätt blivit ersatta av nya. Trots att ämnet i styrdokumentet är i takt med tiden, förefaller utvecklingen i praktiken gå långsamt. Utredarna menar att det beror på att styrdokumentet inte utgör en stabil grund för ämnet – det vilar istället på beprövad erfarenhet. De anser att det är viktigt för ämnet att preciseras tydligare som ett bildkommunikativt ämne som omfattar såväl de konstnärliga processerna som de mediespecifika kompetenserna. Styrdokumentets roll är viktig för ämnet och för att ämnet och lärarnas kompetens inte ska förloras i skolorna bör ämnet utvecklas i riktning mot ett mer renodlat kommunikationsämne. Det finns ett behov av ett tydligt formulerat perspektiv på bild i kursplanen (Skolverket, 2003, s. 143).

Problemen med bild handlar om ämnets förutsättningar. Elevgrupperna är för stora vilket leder till att läraren inte hinner individualisera undervisningen, ämnet har för lite tid och bristfällig utrustning. Detta bidrar till svårigheter att uppfylla målen. Eleverna framhåller skapandet och friheten som de viktigaste aspekterna medan kommunikation och reception är mindre viktiga. Lärarna värdesätter främst elevernas individuella skapande. Lärarnas och elevernas föreställningar om vad som avses med fritt skapande överensstämmer inte.

4.4 Bildspråket

Inom forskarvärlden är bildspråk ett vedertaget begrepp och sedan lång tid ett beforskat område. Jag har valt att titta på Elisabet Malmströms arbete. Malmström har under lång tid inriktat sin forskning mot bild som språk.

Malmström har i sin rapport *Kommunikation och identitet – om bild och pedagogik i ett sociokulturellt perspektiv* (2002) på olika sätt behandlat begreppet bildspråk. Rapportens

övergripande syfte är bestämningen av bilden som ett pedagogiskt verktyg. Malmström menar att bildspråk har med språkutveckling att göra. Bildspråket handlar om bildskaparens tolkande kunskap om världen och om bildskaparen själv.

I ett samhälle som vårt där individen lätt blir osynlig och alienerad, är det av vikt att lyfta fram bildens medierande resurser, som ett komplement till andra språkliga yttringar (Malmström, 2002, s. 4).

Begreppet mediering avser en utsaga eller diskurs förmedlas med ett språk. En språkhandling uttrycks med ett hjälpmedel och när vi talar om bildspråket är det individens personliga bilduttryck och tolkning som förmedlas. Malmström (2002, s. 6) talar om tre språksyner. Den första avser det verbala språket som är centralt i samhället och som vi får stor del av i undervisningssammanhang medan den egengjorda bilden förblir osynlig. Den andra avser den allmänna uppfattningen att bildskapande förmåga är medfödd, vilket inte gäller det talade eller skrivna språket. Konsekvensen av detta är att vi i undervisningssammanhang inte är lika inför bildspråket och därmed får bildspråket litet utrymme i pedagogiska verksamheter. Den tredje synen på språket avser kommunikation och handlar om parter inbördes förståelse och kommunikation med egengjorda bilder. I undervisning måste således intresset vara att uppnå samförstånd om bildens sakliga, normativa, unika och estetiska funktion för att nå en god utveckling av den språkliga förmågan (Malmström, 2002, s. 9).

Bildspråket påverkar talspråket i takt med växande bildkunnighet och kompetens... tallet påverkar i sin tur bildspråket... Genom att identifiera olika kriterier på bildspråk... får man underlag för att undervisa, uppfostra och utbilda om dessa ting (Malmström, 2002, s. 13).

Genom att integrera det verbala språket med det egna bildspråket skapas möjligheter för förmågan att finna nya vägar till de båda språken. De båda språken stödjer och förstärker varandra och bildspråket har avgörande betydelse för identitetsutvecklingen och för individens förståelseprocess i sökandet efter sin identitet (Malmström, 2002, s. 20).

4.5 Sammanfattning

I samtliga undersökningar och rapporter framhålls värdet av utvecklingen av det egna bildspråket i relation till elevers identitetsutveckling. Betydelsen av att skapa utrymme för bildspråket i undervisning och i skolans fysiska miljö betonas. I ett pedagogiskt perspektiv understryks bildspråkets funktion som länk mellan inhämtandet och förankringen av kunskap.

Individens förståelse av sig själv och världen samt som medskapare av kultur är områden där det egna bildspråket fungerar som diskurs i den aktuella kommunikationen.

5 Lpo 94

Lpo 94 är en skrift om utveckling med fokus på utveckling, kunskap, förutsättning och förmåga. Det är fråga om utveckling av skolans resurser och av elevens möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen.

Skolan skall ansvara för att eleverna inhämtar och utvecklar sådana kunskaper som är nödvändiga för varje individ och samhällsmedlem. Dessa ger också en grund för fortsatt utbildning... Skolan skall bidra till elevernas harmoniska utveckling. Utforskande, nyfikenhet och lust att lära skall utgöra en grund för undervisningen. Lärarna skall sträva efter att i undervisningen balansera och integrera kunskaper i sina olika former (Lpo 94, 2002, s. 11).

Den syn på kunskap som Lpo 94 presenterar har för avsikt att nå vissa verkliga effekter. Avsikten är att göra världen begriplig för de områden som sedan skall vara mottagliga för dess styrning.

Kunskap är inte något yttre förhållande till politisk styrning, utan en integrerad del av de styrningsprogram som åsyftar att skapa eller omforma verkligheten i enlighet med den ena eller andra rationaliteten för politisk styrning (Hultqvist & Petersson, 1995, s. 43).

I läroplanen sammanfogas en mängd olika delar med avsikten att nå tänkta mål. Utöver kunskap finner vi elever, lärare, läromedel, klassrummet och dess utformning samt pedagogik. Skolan har utgjort ett instrumentellt värde för produktionen av kunskap och medborgare. För individen har utbildning setts som en resurs. Två olika system har använts för att finna balans mellan individ och samhälle; den centraliserade och den decentraliserade. I Sverige var den centraliserade formen den gällande fram tills man på 1970-talet började ställa nya frågor om relationen. Decentraliseringen av kunskap har medfört förändringar på olika nivåer.

Läroplanen har förlorat i entydighet och utgör en svåröverskådlig kedja av förbindelser. Det har exempelvis medfört det kontinuerliga behovet av att använda utvärderingar. Processen medför osäkerhet om kunskapens och lärandets grundvalar samt en generell osäkerhet inför auktoriteten i samhället, dess grund och befogenheter. Den gemensamma grundval som skola och utbildning vilar på kompliceras av den ökade betoningen på valfrihet i relationen mellan individ och samhälle. Denna postmodernisering leder till en tilltagande marknadsanpassning

av kunskapen (Hultqvist & Petersson, 1995b, s. 45) genom synsättet att all kunskap är perspektivberoende och att kunskapen (liksom språket) tjänar praktiska syften; nämligen att iscensätta verkligheten. Kunskap definieras som något relationellt mellan befintlig kunskap och kunskapens kontextuella villkor.

Iscensättningens syfte är en allmän mobilisering av tillgängliga resurser, det vill säga alla av reformen berörda aktörer. Strategin har en liberal profil som reflekteras i synen på kunskap i termer av; kunskap, reflektion och tyst kunskap/förtroghetskunskap. Etiken utgör ett nyckelbegrepp som framstår som

den brygga av samhörighet som behövs för att återställa sambanden mellan de nu decentraliserade subjekten – elever, lärare... föräldrar (Hultqvist & Petersson, 1995b, s. 47).

Kunskap och etik är direkt implicerade av den nya strategin för politisk styrning. Det finns alltså ett ökat intresse för subjektiviteten. Ett exempel på detta är det vidgade kunskapsbegreppet som är ett försök att upphäva den klassiska åtskillnaden mellan känsla och förnuft;

En stor del av kunskapen är inte formulerad, den är tyst och finns som en underförstådd bakgrundkunskap. Till stor del är denna sinnlig (Hultqvist & Petersson, 1995b, s. 48).

Människan är inte något givet, i subjektivationsprocessen blir hon något som inte fanns förut. Det samtida pedagogiska tänkandet sysslar med problemet att samhället övergripande har utvecklats till något oöverskådligt. Decentraliseringen förstärker tendensen. Det finns både behov av en tvärvetenskaplig helhetssyn och mobilisering av de enskilda krafterna. Läroplanens förslag till lösning är en utvidgad form av självreglering och initiativkraft. Integrationen mellan samhälle och individ ska åstadkommas genom självartikulation parallellt med en gemensamhetsbildning. Det självstyrande, självartikulerade subjektet utgör en ny typ av subjekt – en ny typ av elev. Det gemensamma utgör en ny yta – de utvidgade gränserna för det gemensamma. Resultatet blir att subjektet görs medansvarigt för det gemensamma och decentraliseringens uppgift blir att mobilisera subjektet. Makt och kunskap siktar således på subjektets autonomi och makt och frihet är allierade (Hultqvist & Petersson, 1995b, s. 49).

5.1 Bildämnet i läroplanen

För att ringa in bildspråkets plats i skolan får jag undersöka *bildämnet* eftersom det är inom bildämnet som bildspråket har sin plats. Det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och

fritidshemmet ska genomföra och uppfylla läroplanens mål. Målen avser såväl skolans kvalitetsutveckling som elevens kunskap (Lpo 94, 2002, s. 10).

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94) stadgar att varje elev innan de lämnar grundskolan ska ha utvecklat sin förmåga till kreativt skapande och fått ett ökat intresse för att ta del av samhällets kulturutbud (SOU, 2006:45, s. 151).

I kursplanen för bildämnet *Grundskolans kursplaner och betygskriterier* (2002, s. 8-12) står att syftet med bild och bildämnets roll grundar sig på dess plats i vårt kulturarv och att det är ett redskap för individens utveckling och lärande. Bildspråket är en av flera vägar till kunskap och personlig utveckling. Eleven ska få förståelse för hur bilden fungerar som språk och kommunikation.

Inom bildämnet ryms huvudansvaret för elevernas bildspråkliga utveckling samtidigt som alla ämnen har ett ansvar för att skapa en ökad medvetenhet om den visuella världen, bilders olika funktioner i skola och samhälle samt bildarbetets betydelse i elevers lärande (Grundskolans kursplaner och betygskriterier, 2002, s. 10).

Bedömningen i bildämnet rör elevens förståelse och användande av bilder. Elevens självständighet, förmåga att kommunicera med bilder och att nå ut med ett budskap bedöms. Förmågan att se sin egen roll som medskapare och konstruktör av identitet, kultur och kunskap utgör centrala bedömningsfaktorer.

I *Kommentar till kursplanerna* (2000) får man en kort historik över bildämnets senare utveckling och bildämnets ansvar i den nya digitaliserade världen. Personlig utveckling, yttrandefrihet och ett vidgat språkbegrepp är nyckelord. Elevens kunskaper i att använda sig av den digitala utvecklingen och dess redskap, att förstå och tolka, samt att med begrepp som sant och falskt ringa in budskap och bildtolkning är centralt i kommentaren. Bild jämförs med svenska och språkhantering och det egna bildspråket ges en central roll i förståelsen av omvärlden. Texten förmedlar en tydlig kausalitet mellan språk (implicit det egna bildspråket) och individskapandet. Ändå är slutsatsen att ämnet endast genomgått marginella förändringar efter införandet av Lpo 94.

5.2 Sammanfattning

Bildspråk är inget ämne. För att ringa in bildspråkets roll i skolan har jag inriktat mig på ämnet bild och de kriterier, riktlinjer och mål som satts upp. I Lpo 94 nämns inget om

bildspråket. Jag fick istället information om ämnet i dokumentet *Grundskolans kursplaner och betygskriterier* (2002).

6 Teori och begrepp

6.1 Inledning

Jag har i föreliggande studie valt att undersöka Lpo 94. Jag vill göra detta genom att pröva Foucaults teori om subjektivitet mot texten i dokumentet och hur de kan relateras. I kapitlet följer en genomgång av Foucaults teoribygge samt centrala begrepp.

6.2 Subjekt, diskurs och makt

Idéhistorikern och filosofen Michel Foucault tecknar samtidens historia. Han använder sig av arkeologins metod för att gräva fram den historiska framställningen av vetandet, makten och människan som subjekt. Makten och begäret är överordnade teman hos Foucault. Han är kritisk till upplysningens förnuftsideal, positivismen och vår tids kunskapsteorier och hans betraktningssätt är strukturellt (Lindgren, 2003, s. 367).

Begreppet *subjekt* har flera innebörder hos Foucault. Det viktigaste är subjekt i betydelsen av någon som underordnas en given ordning och makt och görs till föremål för empirisk observation. Subjektet konstitueras i förhållande till sociala praktiker, i förhållande till andra och den egna existensen. Subjektet är en historiskt avhängig produkt och skillnaden mellan epoker är avgörande för subjektet (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 21).

Berättelsen om den moderna människans tillkomst har två grundläggande villkor; en viss sorts vetande och vissa former av maktrelationer. Mellan dessa råder ett ömsesidigt beroende, det relationella. Det är kring triangeln av subjekt, vetande och makt som Foucaults projekt kretsar (Hofmeyr, 2006, s. 219).

Ett annat centralt begrepp hos Foucault är *diskurs*. En diskurs avser en regelstyrd framställning av utsagor som sammantagna utgör en serie föreställningar om någonting. En diskurs existerar genom en diskursiv praktik, exempelvis vetenskapernas specifika metod för att uttrycka kunskaper om sina objekt (Hofmeyr, 2006, s. 220). Det är den sociala verklighetens flöde av maktrelationer som omsluter och betingar diskurserna. De korsas och ibland närmar de sig varandra men är lika ofta är ovetande om eller utesluter varandra (Foucault, 1993, s. 37). *Diskursordning* är summan av diskurser som används inom en social institution.

Deras funktion är att bevara eller producera diskurser men endast för att låta dem cirkulera inom ett slutet område där de distribueras enligt strikta regler (Foucault, 1993, s. 28).

I min undersökning är skolan diskursordningen och diskurserna är de olika utsagor som finns inom denna.

Under 1970-talet utvecklar Foucault sin *maktanalytik*; mikromakt på vardagsplanet (Foucault, 1971). För att komma åt makten måste man befria sig från föreställningar om maktens position och studera dess avsedda och oavsedda konsekvenser. Makt är synonymt med en elementär kraft som är immanent förekommande i sociala relationer. Studier av makt skall göras på de underkuvades nivå och som konkreta undersökningar, enligt Foucault. Två begrepp är centrala i Foucaults arbetsmetod:

- *Arkeologi* – vetandets arkeologi är ett sätt att skriva vetenskapens historia. Foucault vill undersöka det kvarlämnade genom att bryta ned det till enskilda utsagor och därefter studera likheter och skillnader dem emellan.
- *Genealogi* - tar fasta på fenomenens släktskap, härkomst och omvandling. Genealogin kompletterar arkeologin med en dimension (Foucault, 1993, s. 48-49).

Foucaults inflytande inom forskningens många områden är stort, exempelvis när det gäller den sociala konstruktionen av personliga identiteter, maktens olika former och dess tillämpningar (Lindgren, 2003, s. 367).

6.3 Subjektivtion och rumslighet

I slutet av 1970-talet tar Foucaults tänkande en ny vändning och i och med publiceringen av *Sexualitetens historia I och II* (Foucault, 1980, 1984) blir det tydligt att Foucaults syn på subjektet är i förändring. Det är via antikens jagsyn – omsorgen om sig själv – som Foucault presenterar en ny subjektssyn som också omfattar subjektets tillblivelse. Istället för de strukturella systemens övergripande krafter visar Foucault att människan tar dessa krafter i bruk i konstruktionen av sig själv. Det nya begreppet är *subjektivtion*, en uppsättning jagtekniker som är redskap för jagets omsorg om sig. Jagteknikerna utgörs av allt det som styr människan i vardagsrelationen till sig själv. Tanken bakom tar alltså avstamp i antikens tes om att den som kan ta hand om sig själv kan ha en moralisk relation till andra. Det kan liknas vid ett slags mikroetik som skiljer sig från de stora övergripande morallagarna. Med subjektivtionsprocessen skapar Foucault en tredje nivå utöver makt och kunskap (Martin, Gutman & Hutton, 1988, s. 121) (Bernauer & Rasmussen, 1994, s. 5).

Subjektivationsprocessen är inte universell utan gestaltar sig olika i olika kulturer med olika sätt för jaget att konstrueras. Med idén om jagets självkonstruktion finns det inte något subjekt, utan en mängd olika subjektivationsprocesser. Dessa ständiga och föränderliga tillblivelseprocesser ger jaget frihet och jaget skapas i frihet genom självkontroll och behärskning. Foucault föreslår en tredelad subjektivation; (1) jagets relation till kunskap/sanning; (2) jagets relation till makt; och (3) jagets etiska relation till sig själv (Hofmeyr 2006, s. 217). I ljuset av denna trepart skulle *frihet* ha betydelsen av subjektets frihet i relation till sig själv som ett subjekt och utan dominans av maktkunskapsrelationer.

... the possibility of an ethical relation to the self that has recourse neither to power nor to knowledge (Hofmeyr, 2006, s. 218).

Foucaults förståelse av makt, kunskap och subjektivation är en förståelse av *rum och rumslighet*. Foucault menar att rum är grundläggande i alla former av samhälleligt liv; rum är grundläggande i all slags utövande av makt (Rabinow, 1984, s. 252). Subjektet är en aktör som skapar sin tillvaro och dess förutsättningar inom olika rumsligheter. Rummets utformning, läge och ändamål påverkar dessa processer. I *Övervakning och Straff* (1974) beskriver Foucault maktens totala disciplinering i fängelser men även i nyare rum, exempelvis skolor.

För varje individ finns en plats, för varje plats en individ (Foucault, 1974, s. 168).

Rummet är kopplat till tiden. Genom kontroll av tiden och indelning av den i enheter kan individens utveckling kontrolleras. Rum och tid påverkar och strukturerar individers tillvaro och rummets makt sammanhänger med dess arkitektur, platsspecifitet och strukturella betingelser. Rummets funktion är att skapa sociala relationer. Faktorer som avstånd och distans har betydelse likväl som dörrar och fönster (Hofmeyr, 2006, s. 219). De är möjligheter eller hinder för kommunikation. I en artikel i *Forskning i Fokus* (Myndigheten för skolutveckling, 2005) beskrivs forskning om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola, skola och fritidhem med angränsande utemiljöer.

Den fysiska miljön sänder tydliga budskap om man är välkommen eller inte i en miljö. Rummets och byggnaders estetiska kvaliteter, proportioner, material, kulörer och ljusföring påverkar välbefinnandet (Myndigheten för skolutveckling, 2005, s. 6).

6.4 Frihet

Governmentality är ett begrepp som kan översättas med ökad styrbarhet och en genomgripande omvandling av maktutövningen från ett centrerat till ett decentrerat styre. Detta medför att makten liberaliseras och decentreras och att frihetsaspekterna framhävs. Makten får därmed ett mera positivt utseende. *Governmentality* visar att maktutövning alltid korresponderar mot det som skall påverkas, som ett slags förhandsinställning a priori:

... det är fråga om en förhandsinställning om människan som kodas och omkodas på nytt, samtidigt som förflutna idéer och material bevaras i det som framträder på nytt (Hultqvist & Petersson, 1995, s. 26).

Inom vetenskapen kännetecknas *governmentality* av det som Foucault benämner som viljan till sanning och därmed kan vi säga att de vetenskapliga disciplinernas historia är;

... berättelsen om en fortskridande differentiering och specialisering med siktet, att fördjupa och förbättra kunskapen (Hultqvist & Petersson, 1995, s. 26).

Poängen med *governmentality* är att synliggöra de maktpolitiska omständigheter och mentaliteter som styr och formar vår begrepps värld (Fejes, 2007, s. 4). I denna dubbelhet av att både etablera betingelser för styrning och att i bestämda avseenden låta bli bor det centrala begreppet om *frihet*. Begreppet förutsätts av makten och är genom sin rörlighet anpassningsbart till såväl nya som historiska omständigheter (Rabinow, 1984, s. 245). Var tid har sin frihet och människans frihet utgör själva grundvalen för utvecklingen av henne till ett subjekt. Viljan till frihet har varit närvarande lång tid och utgörs idag av en radikal föreställning om ett samhälle styrt utifrån självreglerande och självartikulerande subjekt.

Makt/kunskapssystemet är baserat på en rad styrningsmekanismer som lämnar öppet för modifierbara frihetsdiskurser och frihetsteknologier. Utifrån olika positioner blir det möjligt för varje part inom ett maktförhållande att utveckla och vidarebefordra sin egen interna särart. Makt innebär att tillföra och utrusta subjektens förmåga att sympatisera med ett slags reglerad frihet.

Vi har genom denna frihet blivit bundna till ett nytt förhållande till auktoriteterna och till nya moraliska implikationer och förpliktelser vilka leder till en än mer genomgripande subjektifiering, eftersom denna frihet tycks härröra från våra individuella begär att förverkliga

oss själva i vardagslivet, vår personlighet, och slutligen: att upptäcka sanningen om oss själva (Hultqvist & Petersson, 1995, s. 26).

Den samtida individen har rätt att vara fri och skyldighet att vara fri.

6.5 Sammanfattning

I Foucaults senare arbete ligger fokus på subjektet. Foucault teori om subjektivationsprocesser handlar om subjektet som medaktör i skapandet av sig själv. I det relationella makt och kunskapsrummet blir subjektet ett subjekt med kunskap och kan därmed praktisera frihet. Valfriheten praktiseras inom gällande diskurser. Exempelvis kan hon genom individuella val vara aktiv i utformningen av sin utbildning.

7 Metod

7.1 Inledning

I mitt val av metod har jag följande upplägg för bearbetning av empirin. Studien avser en undersökning av det innehållsliga i en specifik text och metodvalet föll på diskursanalys. Det centrala i den diskursanalytiska metoden är intresset för språk och text. Det kändes därför som ett självklart val. Jag kan koppla metod till teorin (Widerberg, 2002, s. 174) och Foucaults plats i sammanhanget blir tydlig. För att få ett underlag för diskursanalysen gjorde jag en vokabulärstudie. Detta var mitt syfte med vokabulärstudien. Två textkaraktäriserande moment föregick vokabulärstudien och gjordes med hjälp av stil- och innehållsanalys. Metoderna presenteras i detta kapitel i vars ett avsnitt.

7.2 Textanalys som metod - en övergripande presentation

I *textanalys* betonas den kvalitativa ansatsen. Forskarens roll som tolkare är central och det viktigaste redskapet i arbetet. Det som utmärker textanalys är att forskaren inte studerar eller interagerar med levande varelser. Vi vet ingenting om personen och hans utseende, röst eller hur han agerar. Författaren kan vara okänd och namnlös (vilket kan vara en fördel bland annat ur ett genusperspektiv). Fenomenets textform undersöks och utgör ett faktum som inte låter sig påverkas av forskaren.

Initialt gör man en *stilanalys* för att karaktärisera texten. Vad som sägs och hur det sägs ger en första upplevelse av om texten exempelvis är rolig eller tråkig. Dessa första intryck är grundvalen för stilanalysen och de kommer efterhand att ge liv åt texten. De måste därför översättas till stilpåståenden som kan prövas (Melin & Lange, 2000, s. 21). Melin & Lange menar att vinsterna med detta tillvägagångssätt är flera; de sammansatta förstahandsintrycken

kan analyseras i enskilda komponenter vilket ger en tydligare bild. Forskaren tvingas in i en vetenskaplig ram där givna definitioner och begrepp gäller. Påståendena i analysen skall vara formulerade på stilnivå (ej på språknivå). I en stilanalys gäller det att hitta relevanta jämförelseobjekt. Den slutgiltiga sammanställningen av stilanalysen utgör den vetenskapliga teorin om texten.

Kommunikationsmodellen för textanalys arbetar med tre aspekter; den interpersonella som behandlar samspelet mellan läsaren och skribenten, den textuella som avser texten i sig samt den ideationella dimensionen som behandlar textens innehåll.

I arbetet med att försöka ta reda på vad det står i en text, är *innehållsanalysen* ett hjälpmedel. En text kan ta upp många olika saker (mikroteman). Dessa är oftast relaterade till ett övergripande tema (makrotema). Vanligtvis kan man i text med lätthet hitta en sammanfattande fras eller mening. I annat fall behövs en mera metodisk analys; antingen bottom up metoden som leder fram till en karta över texten, eller top down (Melin & Lange, 2000, s. 58) som innebär att man testat rimligheten i ett par alternativa temaförslag, för att se hur de stöder textens uppbyggnad. Makro- och mikroteman ger ingen exakt vetenskaplighet. Det finns utrymme för tolkningar och viktningar. Det viktiga är att hålla sig till att det skall handla om tolkningar av vad som faktiskt står i texten.

I en *språkanalys* arbetar man med en semantisk, syntaktisk, textlingvistisk och retorisk beskrivningsapparat för att förstå språkformen och få ordning på vår förståelse. Det finns olika aspekter på ordens dimensioner som kan vara till stor hjälp, exempelvis; *betydelse* som avser ords semantiska särdrag, *abstraktion* som avser ords betydelseinnehåll och betydelseomfång, *komplexitet* som har med ords sammansättning att göra samt ords värdeladdning. Satsers och meningars sammansättningar kan plockas sönder för analys av sin karaktär och sitt innehåll. Med verktyg som viktprincip, klyvningar, inbäddningar, komplexitet och frasstruktur får språket form. Det finns tre principer som håller ihop en text (Melin & Lange, 2000, s. 75-77). Det är tematisk, referentiell och logisk bindning. Den tematiska bindningen sammanlänkar känd information med ny information. I referentiell bindning är det meningarnas innehållsliga samband som gör att vi förstår texten och i logisk bindning markeras kopplingen mellan satser med konjunktioner men kan även lämnas underförstådd. Retoriska texter kännetecknas mer av känslomässighet än av saklighet.

Jag har valt att göra en *vokabulärstudie* vilket **inte** får förväxlas med en språkanalys (Melin & Lange, 2000, s. 61). När man gör en vokabulärstudie får man ett mekaniskt svar på vad texten handlar om. Genom att ta bort de vanliga orden och sortera innehållsorden i kategorier får

man en ganska klar bild av vad texten innehåller. Det bör här understrykas att det *inte* rör sig om en språkanalys där språket betydelse analyseras. Det som karakteriserar en vokabulärstudie är att det som görs är en rent teknisk undersökning av textens ordfrekvens. Analysen kan skötas via datorn och ett ordbehandlingsprogram.

7.3 Sammanfattning av stilanalys, innehållsanalys och vokabulärstudie som metod

En stilanalys görs för att karakterisera texten. För att översätta den från en privat föreställning, det intryck som skapas vid första lästillfället, till något prövbart, använder forskaren sig av en adjektivkatalog med karakteriserande adjektiv. En innehållsanalys görs för att få en klar bild av en texts innehållsstruktur. En välformulerad text har ett huvudtema (Melin & Lange, 2000, s. 58).

Att göra en vokabulärstudie är ett hantverk där man går efter en rationell metod. Det är en metod som svarar på frågan; vad handlar texten om? Arbetet blir stort och omfattande och bjuder på överraskningar och besvikelser. Det är lite som att lägga ett pussel utan att ha en förlaga, sakta framträder en bild – ett resultat tar form (Melin & Lange, 2000, s. 61).

7.4 Diskursanalys som metod

Diskursanalys är ingen enhetlig metod. Det som är karaktäristiskt för diskursanalys är snarare att det är ett perspektiv som fått olika metodologiska utformningar inom olika discipliner. Gemensamt för dem alla är att det är texten som *text* som står i fokus. Arbetet med texten måste anpassas efter de specifika frågor som man vill ställa till texten och det specifika textmaterial som skall analyseras (Widerberg, 2002, s. 158). I föreliggande studie ställs frågorna

- Ger Lpo94 rum för bildspråket, enligt formuleringarna i texten?
- Ger Lpo 94 utrymme för subjektivationen, enligt Foucaults teori?

De diskursanalytiska angreppssätten bygger på strukturalistisk och poststrukturalistisk språkfilosofi som hävdar att vårt tillträde till verkligheten alltid går genom språket. Verkligheten får betydelse via en diskurs.

Uppfattningen om att språket är ett system utvecklades från strukturalisten Saussures idéer i början av 1900-talet. Han skilde mellan två nivåer i språket; språkets oföränderliga och fasta struktur; *langue*, och *parole*, det konkreta språkbruket. Poststrukturalismen överger tanken på

språket som en total oföränderlig struktur och löser upp den skarpa gränsen mellan langue och parole. Poststrukturalistiska diskursanalysteorier säger

Språket är inte en avspeglning av en redan existerande verklighet.

Språket är strukturerat i mönster eller diskurser

Diskursiva mönster bevaras eller förändras i diskursiva praktiker

Bevarandet och förändringen av mönster ska sökas i konkreta kontexter (Winther Jörgensen & Phillips, 2002, s.18).

Foucault var den som på allvar satte diskursanalysen i verksamhet. Foucaults arbete delas in i den arkeologiska och den genealogiska delen (Foucault, 1993, s. 48-49). Hans diskursteori är en del av arkeologin, det vill säga en sorts klarläggning av regler för utsagors (diskursers) sanningsvärde inom en historisk epok. Foucaults syfte är alltså att klarlägga regler dels för vad som kan sägas (inom en epok) och dels för vad som är sant och falskt.

Dagens diskursanalytiska angreppssätt följer Foucaults uppfattning att diskurser är något förhållandevis regelbundet som sätter gränser för vad som ger mening och att sanning skapas diskursivt (Winther Jörgensen & Phillips, 2002, s. 19). Foucaults genealogiska arbete utvecklar en teori om makt och kunskap med makten i centrum. Makten är produktiv och spridd över alla sociala praktiker. Makt och kunskap förutsätter varandra. Sanning, menar Foucault, är inlagrad i och skapad av makten (Winther Jörgensen & Phillips, 2002, s. 21).

Enligt Foucault skapas subjektet i diskurser. Subjektet är inte sin egen grund utan decentrerat. Foucault utvecklar sin teori ur strukturmarxisten Althussers teori vars tes är att subjekt och ideologi är tätt knutna till varandra. Diskursanalysen tar avstånd från uppfattningen om att det sociala styrs av en total ideologi och menar istället att olika diskurser ger subjektet olika positioner att tala ifrån. Diskursanalysen har subjektet i fokus för den konkreta analysen.

7.5 Diskursteori

Teorins utgångspunkt är den poststrukturalistiska tesen att diskursen konstruerar den sociala världens betydelse och att betydelsen aldrig kan låsas fast på grund av språkets grundläggande instabilitet. Nyckelordet i teorin är diskursiv kamp – olika diskurser kämpar hela tiden mot varandra för att uppnå hegemoni. Alla praktiker ses som diskursiva. Diskursteorin följer i Foucaults fotspår på så vis att den betraktar individen som determinerad av strukturerna. Teorin har inget ideologibegrepp. Den intresserar sig för abstrakta, avpersonifierade diskurser och hur dessa begränsar våra handlingsmöjligheter. Diskursteorins uppgift är bland annat att

kartlägga hur människor kategoriseras och hur det påverkar deras handlingsförmåga. Alla subjekt har inte tillgång till samma subjektspositioner. Begränsningar följer kategorier som exempelvis klass och kön. Diskursteorin ger inga anvisningar om hur kategoriernas permanens skall undersökas.

En användbar metod är Laclau & Mouffes diskursanalys (Winther Jørgensen & Phillips, 2002, s. 49). Inom denna är allt kontingent. Kritiker till metoden menar att de överskattar möjligheten till förändring. Trots att Laclau & Mouffes inte intresserar sig för empirisk analys finns det redskap som gör det möjligt att arbeta med diskursteori i en konkret diskursanalys. Nodalpunkter, mästersignifikanter och myter är knuttecken i den diskursiva ordningen (Winther Jørgensen & Phillips, 2002, s. 30, 50, 57).

Begreppet ekvivalenskedjor är den verksamhet där knuttecknen får innehåll

Begrepp som har med identitet att göra; gruppbildning, identitet och representation

Begrepp för konfliktanalys, flytande signifikanter, antagonism och hegemoni (Winther Jørgensen & Phillips, 2002, s. 57-58)

Med begreppen klarläggs diskursernas, det vill säga utsagornas verkningar i ett konkret material.

7.6 Kritisk diskursanalys

Även inom den kritiska diskursanalysen betonas att diskursen bidrar till att skapa den sociala världen. Teorin ser det som sin uppgift att klarlägga den diskursiva praktikens roll i upprätthållandet av den sociala världen och de sociala relationer som innebär ojämna maktförhållanden. Skillnaden är att diskursen endast utgör en av flera aspekter inom en social praktik. Denna skillnad gör teorin mindre poststrukturalistisk än diskursteorin. Den kritiska diskursanalysen undersöker språkets förändring. Genom att se på intertextualitet kan vi betrakta både reproduktion och förändring av diskurser, genom nya sammansättningar. Teorin skiljer mellan diskursiv praktik det vill säga text, tal, semiotiska system samt annan social praktik.

I sin syn på subjektet hävdar man att subjektet använder diskurserna som resurser för att skapa nya sammansättningar av ord. Den kritiska diskursanalysen har ett visst intresse för diskursiva ideologiska verkningar. Dess rötter hittar vi inom lingvistik och teorin kan kombineras med exempelvis en sociologisk teori (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 70).

Faircloughs tredimensionella modell utgör en metod vars tre nivåer är; diskursiv praktik, text samt social praktik. Inom den diskursiva praktiken är man intresserad av hur text

produceras och konsumeras. Detta kan exempelvis göras ur ett pedagogiskt perspektiv. Med en intertextuell kedja av texter kan man undersöka samma text i olika utformningar för att se vilka förhållanden texterna lyder under. Mottagarnas tolkningar kan analyseras i receptionsundersökningar. När det gäller textanalys tittar man på hur diskurserna förverkligas textuellt, i syfte att stödja tolkningen. När man analyserar transivitet ser man på hur händelser och processer förbinds med subjekt och objekt. Här ligger intresset i att klargöra de ideologiska konsekvenserna samt i att nedtona subjektet. Samma sak gäller effekterna av nominalisering (Winther Jörgensen & Phillips, 2002, s. 86-87). När man analyserar modalitet tittar man på talarens grad av instämmande i en sats. Modalitetens konsekvenser för diskursens konstruktion är såväl sociala som kunskapsmässiga. Sanning är ett slags modalitet exempelvis då talaren instämmer fullständigt i det han säger. Olika diskurser använder olika former av modalitet som speglar och främjar deras auktoritet. Text och diskursiv praktik ställs i förhållande till den sociala praktiken. Denna kontextualisering har två aspekter som avser relation till diskursordning och icke-diskursiva relationer. I denna fas finner man slutliga konklusioner och man kan närma sig frågan om förändring och ideologiska konsekvenser.

Teori och metod bör användas för att utveckla en kritisk språkmedvetenhet så att människor kan lära sig möjligheter till förändring. Som forskare kan man skapa utveckling genom att formulera resultaten så att de blir tillgängliga för de människor som forskningen inriktar sig på. På så sätt kan exempelvis nya metoder och en mer jämlik maktfördelning för kommunikation utvecklas (Winther Jörgensen & Phillips, 2000, s. 92).

7.7 Sammanfattning

Diskurs är både struktur och praktik. Det avser betydelse inom ett bestämt område. De presenterade angreppssätten lägger olika stor vikt vid detta. Som forskare bör man införa en diskursordning för ramar i sin diskursanalys. Diskursordning är uttryck för olika diskurser inom delvis samma område och kampen dem emellan.

... kan man genom att undersöka en diskursordning få en idé om förhållandet mellan kontingens och permanens på ett bestämt område. Områden som det inte råder någon strid om...är stabila. Och områden där olika diskurser strider... är instabila (Winther Jörgensen & Phillips, 2002, s. 135).

Avgränsning av diskurser avgörs strategiskt i förhållande till forskningens syfte. Det kan medföra att man betraktar flera diskurser eller att man inom ett fält delar upp diskurserna i utövarnas respektive teoretikernas diskurs. Innehållet i diskurserna klarlägger hur omvärlden

framställs och vilka sociala konsekvenser det har. De olika angreppssättens syn på jaget avgör hur analysen belyser grupp, individ, attityder och handlingar.

De verktyg som finns för att analysera diskursernas innehåll är Faircloughs tredimensionella modell (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 72). Diskursteorin erbjuder inga konkreta redskap men när det gäller att finna och dokumentera en diskursordning är begreppet ”flytande signifikant” ett utmärkt redskap. Att kombinera de olika angreppssätten är en möjlighet att göra diskursanalysen starkare. Det kan behövas andra perspektiv än diskursanalytiska i ett projekt. I ett sådant arbete måste filosofiska premisser, metoder och teorier överensstämja. En ram måste utformas så att ontologiska och epistemologiska premisser passar för forskningen i fråga.

Undersökningsmaterialet i denna studie utgörs av Lpo94. Metoden jag kommer att använda en kombination av vokabulärstudie och diskursanalys och ramen för diskursanalysen är diskursordningen skolan. Med hjälp av vokabulärstudien avgränsar jag de diskurser (utsagor) som jag bearbetar i diskursanalysen. Avgränsningarna är relevanta för min forsknings syfte; att undersöka texten i Lpo 94 och relatera den till Foucaults teori om subjektivation för att se om subjektivationen ryms inom texten för Lpo 94.

8 Resultat

8.1 Inledning

I detta avsnitt presenteras hur texten kategoriserats, hur vokabulärstudien genomförts samt resultatet av textbearbetningen av dokumentet. Resultatavsnittet har en förklarande ansats eftersom den omfattande empirin hade blivit otymplig att presentera i sin helhet i sammanhanget. Textens karaktär urskiljdes först med en hjälp av en stilanalys och en innehållsanalys.

8.2 Stil och innehåll

Lpo 94 är ett dokument som skall läsas och förstås av en mängd människor med beröringspunkter i skolans värld. Låt oss titta på texten genom att börja med att göra en mycket förenklad *stilanalys*. Mitt första intryck är att det är en intressant, substantiell och pedagogisk text. Innehållet är klart och tydligt med ett upplägg som gör att läsaren med lätthet tar till sig texten och får en god överblick över textens innehåll och ambition. Texten har en repeterande karaktär som gör att läsaren håller textens begrepp och syfte i fokus under hela läsningen. Det skapar en helhet i en text som är komprimerad och som greppar över ett stort områdes olika delar och aktörer. Texten behåller genomgående en vetenskaplig karaktär och

blir inte retorisk. Några stilkaraktäriserande adjektiv (Melin & Lange, 2000, s. 10) för Lpo 94 är; enkel, formell, jämn, koncentrerad, konstlös, modern, officiell och saklig. Texten som hör hemma i de stilistiska begreppsklasserna (Melin & Lange, 2000, s. 12) skrift, lätthet, informationspackning, attityd och verklighet. Det är lätt att konstatera att det rör sig om ett sakligt och officiellt dokument.

Innehållsanalysen visar att huvudtemat i Lpo 94 är att ge lärare, alla kategorier och fritidspedagoger inom det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet riktlinjer för skolans mål i enlighet med skollagen. Det centrala i texten är att dessa verksamheter ska uppfylla läroplanens mål (Lpo 94, 2002, s. 2).

8.3 Vokabulärstudien

Arbetet med *vokabulärstudien* började med att jag laddade ned Lpo 94 för att ha dokumentet i datorn och kunna arbeta med det direkt i den. Därefter formaterade jag om dokumentet till en spalt. Det blev då ett cirka 230 sidor långt dokument. Genom att kopiera in dokumentet i Excel kunde jag ordna orden i bokstavsordning. Därefter flyttades dokumentet tillbaka till Word. Arbetsmaterialet bestod initialt av 4377 ord.

Med hjälp av Lunds Universitets och språkvetenskapliga institutionens sidor på nätet (www.ub.lu.se) kunde jag gå igenom alla ord. Jag sorterade bort de tusen vanligaste, i text förekommande, svenska orden. Nu hade mitt ord dokument krympt till 27 sidor och jag gjorde en frekvenslista med de ord som förekommer tio gånger och mer;

Utveckla	50
Kunskap	39
Förmåga	27
Förutsättning	20
Lärande	18
Undervisning	18
Kultur	17
Aktiv	16
Sträva	16
Främja	12
Läraren	12
Språk	12
Uttrycka	12

Miljö	11
Grundläggande	11
Erfarenheter	11
Enskild	11
Individen	10
Inflytande	10
Personligt	10
Riktlinjer	10

Dokumentet omfattar nu 1194 ord. Vissa ord har samma frekvens. Ord som har små förändringar, såsom böjning av grundformen, har sammanräknats. Exempelvis finns ordet utvecklas inräknat i gruppen utveckla. När ett ords böjning pekar mot betydelsen av ett annat fenomen har det hamnat för sig. Av det som spalten visar får man en uppfattning om vad som är textens innehåll. För att få en klarare bild har jag delat upp orden i kategorier (Melin & Lange, 2000, s. 62).

Huvudkategorier och underkategorier:

(< betyder mindre än).

Utveckla (50); miljö, enskild, individen, riktlinjer, personligt, *samt* 52 ord med frekvens < 10

Kunskap (39); lärande, undervisning, kultur, läraren, språk, grundläggande, *samt* 52 ord med frekvens < 10.

Förmåga (27); sträva, främja, uttrycka, *samt* 31 ord med frekvens < 10.

Förutsättning (20); aktiv, erfarenheter, inflytande, *samt* 22 ord < 10.

Allmänna ord (69); ex; daglig, hem, motverka, och pröva

Alla innehållsord som förekommer mer än en gång i dokumentet ingår.

Kategorierna är skapade utifrån frekvenslistan och de mest förekommande orden har bildat fem *huvudkategorier*. Varje huvudkategori har fått *underkategorier* av resterande ord från frekvenslistan. De ord som förekommer fler än en gång i dokumentet (svenskans tusen

vanligaste ord är redan tidigare bortsorterade) är insorterade i huvudkategorierna (Melin & Lange, 2000, s. 61). Kategorierna innehåller tillsammans alla 1194 ord.

8.4 Sammanfattning av resultat

Stilanalysen visar att texten är av skriftspråkskaraktär. Den har en vetenskaplig karaktär och är utan talspråk, retorik och litterära ambitioner. Texten är enkel och jämn. Dokumentet är av formellt slag och har ett pedagogiskt upplägg som underlättar för läsaren. *Innehållsanalysen* visar att huvudtemat i Lpo 94 är att ge lärare, alla kategorier och fritidspedagoger inom det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet riktlinjer för skolans mål i enlighet med skollagen. Det centrala i texten är att dessa verksamheter ska uppfylla läroplanens mål (Lpo 94, 2002, s. 2). Innehållsanalysen klargör att läroplanen är en text som handlar om hur berörda aktörer ska uppnå läroplanens mål. I *vokabulärstudien* visar innehållsordens frekvens att Lpo 94 är en text där de mest frekventa orden är; utveckla, kunskap, förmåga samt förutsättning. Dessa ord utgör huvudkategorier och underkategorier och därmed underlaget för diskursanalysen. Syftet med vokabuläranalysen är att skapa dessa kategorier.

I Foucaults teori om subjektivitet samverkar diskurs, rum och frihet i subjektets utveckling av sig själv. Teorin är kopplad till min frågeställning om bildspråkets utrymme i Lpo 94. Resultatet av relaterade ords frekvens i vokabuläranalysen är; *rum & makt* förekommer mindre än 2 gånger, *identitet, bild & frihet* 2 gånger, *språk* 12 gånger, *kunskap* 39 gånger.

9 Analys - diskursanalys

För att få en nyanserad bild av betydelsen av vokabulärstudien, har jag använt diskursanalys som instrument för att besvara studiens frågeställningar.

Det som karaktäriserar det diskursanalytiska arbetet är att texten måste anpassas efter de specifika frågor som ställs till textmaterialet. För forskaren är detta en utmaning eftersom det innebär det en uppmaning att utveckla metoden så den passar det egna syftet (Widerberg, 2002, s. 158). Eftersom mitt material handlar om diskursen (utsagan) Lpo 94 och en mängd diskurser inom den, har jag använt vokabulärstudiens frekvenslista när jag avgränsat de dominerande diskurserna (Widerberg, 2002, s. 169) som i Lpo 94 är *utveckla, kunskap, förmåga och förutsättning*. Diskurserna *kunskap, frihet, identitet, språk, bild* är centrala i min problemställning samt i avsnittet om aktuell forskning och i teoridelen där Foucaults teori om subjektivitet presenteras. Även här har jag gjort avgränsningen av diskurserna strategiskt i

förhållande till forskningens syfte (Widerberg, 2000, s. 158). Detta har givit mig ett instrument för att kunna besvara frågorna i studien. Den första frågan är

- Ger Lpo 94 rum för bildspråket, enligt formuleringarna i texten?

Syftet med diskursanalys är att klargöra olika diskursers verkningar inom en diskursordning och hur diskurserna konstituerar subjektet. När jag tittar på den första frågeställningen och undersöker hur bildspråket framträder i analysen, pekar tendensen i två riktningar. För det första mot att *bild* är en svag diskurs som förekommer 2 gånger. Å andra sidan förekommer diskursen *språk* förekommer 12 gånger och är av dominerande karaktär. Båda finns inom diskursen *kunskap* som i sin tur har frekvensen 39. Lpo 94 visar inte på någon koppling mellan bild och språk, vilket implicerar att bild ej stöds av diskursen språk.

För att ge rum krävs att bildspråket synliggörs som identitetsskapande språk inom textens formuleringar. Det förefaller som om Lpo 94 ger utrymme för att förutsättningarna för elevers möjligheter att utveckla sitt bildspråk kan påverkas. Yttrandena kring kunskap och språk borde länkas till bild så att diskursen bildspråk tydliggörs.

Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva skall varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga (Lpo 94, 2002, s. 7).

Om det funnits en tydlighet i formuleringen av vad språk innebär, omfattar och betyder är det möjligt att obalansen uteblivit. För att få mer information om begreppet bild och bildspråk måste jag gå till kursplanen för bildämnet. Där läser jag att bildämnet är ett redskap för individens utveckling och lärande, att bildspråket är en av flera vägar till kunskap och personlig utveckling samt att eleven ska få förståelse för hur bilden fungerar som (visuellt) språk och kommunikation (Grundskolans kursplaner och betygskriterier, 2002, s. 8-12).

... bildspråket är en av flera vägar till kunskap och personlig utveckling (Grundskolans kursplaner och betygskriterier, 2002, 2. 8-12).

Svaret på studiens första fråga är att Lpo 94 inte ger rum för bildspråket.

Den andra frågan i studien är

- Ger Lpo 94 utrymme för subjektivationen, enligt Foucaults teori?

För att subjektivationen ska få utrymme behöver subjektet valfrihet. Denna valfrihet är en central del i identitetsutvecklingen – subjektivationen.

Diskursen *frihet* har låg frekvens (2) men är placerad inom den mest dominanta diskursen *utveckla*. Frihet avser i detta sammanhang frihet för individen och kan tolkas som en frihet för individen att göra självständiga val i sin utveckling. Diskursen *identitet* och identitetsskapande har sammanslagits till diskursen *identitet*. Dess frekvens är 2 och tillhör diskursen *utveckla*. Trots att diskurserna är svaga upplevs de ej som hotade, de får snarare stöd av kringliggande diskurser (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 78) vilket bidrar till upplevelsen av att det är ett stabilt tillstånd.

Foucaults teori om subjektivationen handlar om hur subjektet skapar sig själv i frihet. Det är subjektets interaktion med makt och kunskap som leder till praktiserandet av frihet och att göra självutvecklande val. *Kunskap, utveckla, frihet och identitet* är diskurser (utsagor) som kopplar till och stöder varandra. Inte heller här finns något som indikerar svaghet eller underordning. Subjektet är i fokus och strävan efter att utveckla subjektets förmåga och förutsättningar för att inhämta kunskap samverkar med frihet och identitet. Av detta förefaller det som om subjektivationen i viss utsträckning och enligt Foucaults teori är möjlig men studiens intresse är att undersöka subjektivationen ur ett bildspråksperspektiv.

Det problem som kvarstår och utgör det centrala intresset är diskursen bildspråk. Så länge inte diskurserna bild och språk relateras och stödjer varandra i Lpo 94, finns inte diskursen bildspråk.

... det är viktigt för ämnet att preciseras tydligare som ett bildkommunikativt ämne som omfattar såväl de konstnärliga processerna som de mediespecifika kompetenserna. Styrdokumentens roll är viktig för ämnet (Skolverket, 2003, s. 143).

Svaret på studiens andra fråga är att Lpo 94 inte ger utrymme för subjektivationen enligt Foucaults teori.

Analysen har ett foucaultskt perspektiv. Den analyserar resultatet och besvarar frågorna så som är rimligt ur ett sådant perspektiv. Subjektet och subjektets förutsättningar är det som undersöks och den insamlade empirin utgör grunden för resultatet. Teori, metod och analys är tätt sammankopplade för att ge stöd åt svaren på frågorna i problemformuleringen och studiens syfte.

- att Lpo 94 *inte* ger rum för bildspråket inom formuleringarna i texten
- att subjektivationen enligt Foucaults teori (ur studiens perspektiv som avser valfrihet angående utveckling av det egna bildspråket) *ej* får utrymme inom Lpo 94.

10 Diskussion

Diskursers innehåll klarlägger hur omvärlden framställs och vilka sociala konsekvenser det har. I min undersökning avser detta i vilken grad utsagorna i Lpo 94 praktiseras inom skolan. Identitetsutveckling och språk tillhör dokumentets starka diskurser medan vi inte kan vara säkra på att de förutsättningar som behövs för det egna bildspråkets utveckling finns. Om vi inte förstår bildspråket kan vi inte förstå omvärlden och dess uttryck. Om vi inte har kunskap om det visuella språket och dess betydelse kan vi inte heller förmedla eller förstå dess värde. Grunden för bildspråkets utveckling bör läggas i skolan så att elever utvecklar den språkliga förståelsen och användningen av den. Enligt Malmström (2002, s. 9) bör bildspråkets kommunikativa och identitetsskapande betydelse lyftas fram och kriterier för det visuella språket skapas för att få ett bra stöd i undervisning och sociala praktiker. Skolan bör arbeta för att föreställningen om bildspråket som en medfödd talang försvinner och att man istället undervisar efter lämpliga kriterier och former (Malmström, 2002, s. 6). Värdet av att ge alla bildspråkundervisning skulle medföra ökad förståelse för den egna personen i relation till andra och därmed bidra till utvecklingen av den etiska förståelsen.

I undersökningar, rapporter och forskning betonas rummets betydelse i relation till bildspråkets utveckling. Det rumsliga har två aspekter. Dels den som studien problematiserat, om det finns rum för bildspråket inom texten i Lpo 94. Dels det fysiska rummet i skolan där undervisning bedrivs. I skolan ryms bildspråket inom bildämnet och omfattar många moment. Såväl förståelse av bilder som produktionen av egna bilder i olika tekniker, rörlig bild och tredimensionell bild föreskrivs i kursplanen. Skolans rum måste anpassas så att olika tekniker kan praktiseras, material lagras och hanteras, ordning kan upprätthållas och möjlighet till individualisering finns.

det egna skapandet ska kunna ha en integrerad roll i skolans vardagsarbete ... behöver lokalerna vara utformade så att det finns utrymme för... tillgång till material och förutsättningar för bildarbeten...(SOU, 2006:45, s. 191).

Ämnet kräver möjligheter till individualisering. Utvärderingen visar att lärarna sällan hinner individualisera (Skolverket, 2003, s. 9-10).

Gråhamn Aulin (Berg & Campart, 1996, s. 163-168) talar om värdet av att skapa inre rum. Det vill säga tankens, problemlösningens, intuitionens och fantasins rum och liksom hos Sandström (Berg & Campart, 1996, s. 59-74) är det egna bildspråket och konsten metoden. I undersökning efter undersökning framstår behovet av lämpliga lokaler. Om en övergripande förbättring sker stiger förmodligen ämnets status. Det är möjligt att problematiken kan relateras till den otydlighet som bild har i styrdokumentet och att det som följd därav inte finns något krav på ändamålsenliga utrymmen. Ämnet skulle troligtvis gynnas av tydligt formulerade krav på lokaler.

Det finns inget entydigt och enkelt svar på frågan om subjektivationens möjlighet inom ramen för Lpo 94. Ur studiens perspektiv är det emellertid enklare att besvara frågan eftersom den ställs ur ett bildspråksperspektiv. Identitetsutveckling är centralt inom styrdokumentet och kopplingen mellan språk och identitetsutveckling görs. Det är när bild som språk inträder på arenan som bristen syns. Att vilja uttrycka sig i bilder och med tecken är djupt mänskligt rotat. Det är vårt första språk ”på vilket skriftspråket och talspråkets utveckling vilar” (Vygotsky, 1978). Människan har behov av att sätta spår, att uttrycka sin personlighet och att bli sedd i relation till sitt uttryck om något.

Foucault menar att det inte finns något jag, det som finns är en mängd subjektivationsprocesser som ständigt skapar och omskapar subjektet (Bernauer & Rasmussen, 1994, s. 31). Subjektet är i fokus för såväl diskursordning som diskurser i mitt undersökningsområde och syftet har varit att undersöka om subjektets valfrihet kan praktiseras. Mot bakgrund av bildspråkets globala kvaliteter, såsom förståelse och gemenskap, samtidens enorma bildkonsumtion och distribution, är dess position förvånansvärt svag. Erforderliga resurser bör samlas för att tillgodose subjektets praktiserande valfrihet när hon skapas och omskapas i bildspråket. Värdet av detta kan inte nog beaktas och uttrycks från många håll och på olika sätt inom ramen för min studie.

10.1 Sammanfattning

Texten i Lpo 94 är öppet hållen med tydliga riktlinjer för de mål som ska nås men ger en öppning för godtyckliga val. Kopplingen mellan bild och språklighet görs inte i Lpo 94, och bildspråket har inte det stöd som behövs för att ses som ett identitetsutvecklande språk. Subjektet kan inte i frihet göra självutvecklande val för att utveckla och fördjupa sitt

bildspråk. Förlusten är jämförbar med annan bristande språkundervisning. Dokumentets svaghet är att det inte tydliggör bildspråket.

Styrdokumentens roll är viktig för ämnet och för att ämnet och lärarnas kompetens inte ska förloras i skolorna bör ämnet utvecklas i riktning mot ett mer renodlat kommunikationsämne. Det finns ett behov av ett tydligt formulerat perspektiv på bild i kursplanen (Skolverket, 2003, s. 143).

Motsättningen inom texten är att den ger pedagogen frihet att utforma strategier för att uppnå målen samtidigt som den brister i auktoritet genom att vara utformad som en tolkningsbar text. Det går att ta lätt på det visuella språkets betydelse och utveckling. Det saknas tydliggörande formuleringar för den rumslighet bildspråket fordrar för subjektivationen.

Strävan skall vara att skapa de bästa samlade betingelserna för elevers utbildning, tänkande och kunskapsutveckling (Lpo 94, 2002, s. 9).

Tendensen är att diskurserna inom Lpo 94 på ett harmoniskt sätt stödjer subjektet och att inriktningen är att ge subjektet kunskap, frihet att göra självständiga val samt att utveckla sin identitet och språklighet. När dessa värden relateras till bildspråk i läroplanen blir bildspråket en formulerad del i elevers identitetsutveckling.

10.2 Förslag till framtida forskning

Som framtida forskning vill jag föreslå en utvidgad undersökning av rumslighetens betydelse, där forskaren med hjälp av Faircloughs tredimensionella (Winther Jörgensen & Phillips, 2000, s. 85) metod tittar på

- text; skrift och bild med en blandning av det språkliga och det visuella.
- den diskursiva praktiken; produktion och konsumtion av texter.
- den sociala praktiken; det område den kommunikativa händelsen är en del av.

Jag föreslår att rummets pedagogiska betydelse står i centrum för undersökningen där ett antal platsspecifika empiriska observationer förslagsvis prövas mot fördjupade studier av Foucaults teorier om jagets teknologier och antikens jagsyn (Bernauer & Rasmussen, 1994, s. 1-20).

Jag vill även föreslå att man tittar på estetikbegreppets betydelse inom pedagogiken. Genom att undersöka begreppet estetiks relation till begreppet bildspråk skulle man på ett nyanserat sätt försöka ringa in och formulera dessa områden. Estetik har en tradition av att vara ett begrepp om formaliserad skönhet och jag tycker att det skulle vara intressant att undersöka hur begreppet påverkar förutsättningarna för utvecklingen av det egna bildspråket.

Referenser

- Berg, Rabert & Campart, Martina (red.) (1996). *Methods of Art as Paths to Knowledge*. Malmö: Lunds Universitet.
- Bernauer, James & Rasmussen, David (red.) (1994). *The Final Foucault*. Massachusetts: The MIT Press.
- Fejes, Andreas (2007). *Foucauldian research on post-compulsary education and lifelong learning*. Lindköping: Lindköpings Universitet.
- Foucault, Michel (1974). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag.
- Foucault, Michel (1980). *Sexualitetens historia I*. Göteborg: Daidalos
- Foucault Michel (1984). *Sexualitetens historia II*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, Michel (1993). *Diskursens ordning*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Hofmeyr, Benda (2006). *The Power Not to Be (What We Are): The Politics and Ethics of Self-creation i Foucault*. *Journal of Moral Philosophy*. London: SAGE Publications.
- Hultqvist, Kenneth & Petersson, Kenneth (1995). *Vad händer med synen på barndom och ungdom? Didacta Minima*. Stockholm: HLS förlag.
- Hultqvist, Kenneth & Petersson, Kenneth (1995). *Foucault Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik*. Stockholm: HLS förlag.
- Kulturdepartementet (2002). *Arkitektur, form, design*. Stockholm: Fritzes.
- Lindgren, Sven Åke (2003). *Michel Foucault och sanningens historia*. I Månsson, Per (red.). *Moderna samhällsteorier*. Stockholm: Prisma.
- Malmström, Elisabet (2002). *Kommunikation och identitet – om bild och pedagogik i ett sociokulturellt perspektiv*. Kristianstad: Kristianstads Högskola.
- Martin, H Luther, Gutman, H & Hutton, Patrick H (red). (1988). *Technologies of the Self*. London: Tavistock Publications.
- Melin, Lars & Lange, Sven (2000). *Att analysera text*. Lund: Studentlitteratur.

Myndigheten för skolutveckling (2005). Lärande och fysisk miljö – En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola. *Forskning i Fokus*. Stockholm: Liber förlag

Rabinow, Paul (red.) (1984). *The Foucault Reader*. New York: Penguin Books.

Rabinow, Paul (1999). Rum, makt och kunskap – en intervju med Michel Foucault. *Fronesis*. Stockholm: Socialdemokratiska studentförbundet.

Skolverket, (2000). *Kommentar till grundskolans kursplaner och betygskriterier*. Stockholm: Fritzes

Skolverket, (2002). *Grundskolans kursplaner och betygskriterier*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket, (2003). *Nationella utvärdering av grundskolan, bild*. Stockholm: Fritzes.

Statens offentliga utredningar (2006). Tänka framåt, men göra nu. *Så stärker vi barnkulturen*. SOU 2006:45. Stockholm: Fritzes

Utbildningsdepartementet (2004). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*. Stockholm: Fritzes.

Vygotsky, Lev S (1978). *Mind and Society*. Cambridge; Haward University Press

Widerberg, Karin (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Winther Jörgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*, Lund: Studentlitteratur.

Elektroniska källor

< [http://\(www.ub.lu.se\)](http://(www.ub.lu.se))

